

УДК 330.111.62

Міночкіна О.М.

ХАРАКТЕРИСТИКА ЕЛЕМЕНТІВ СИСТЕМИ «ІНСТИТУТ ВЛАСНОСТІ»

Стаття присвячена з'ясуванню питань, пов'язаних з методологією дослідження власності, виробленню теоретико-методологічного базису здійснення практичної діяльності з перетворення системи власності у сучасній перехідній українській економіці. Викладені результати авторського дослідження інституту власності як системи. На основі використання дослідницького потенціалу відомих учених в галузі теорії власності та власних напрацювань досліджені елементи цієї системи і їх взаємозв'язки.

Ключові слова: *власність, методологічні підходи, система, інститут власності, інститути, інституції, механізм, інституціональна система, реформування, трансформація.*

Постановка проблеми. З початку постсоціалістичної трансформації панувало переконання, що для формування ринкової економічної системи достатньо зруйнувати механізми управління адміністративно-планової системи, запровадити стандартні заходи з лібералізації і стабілізації економіки, приватизувати більшу частину державної власності й таким чином створити умови для розвитку ринкових сил і відповідних структур. Реальні перехідні процеси виявились надзвичайно складними, ніж уявлялось. Створені за час сучасних ліберальних перетворень в Україні організаційно-правові форми і способи привласнення цінностей сформували таку структуру власності і власників, які поступово призвели до кризового стану економічної системи та соціальної напруги у суспільстві, масового зубожіння населення, руйнації творчого і інтелектуального потенціалу нації та інших негативних явищ, тобто існуюча система власності стала гальмом для соціально-економічного розвитку України і разом з іншими чинниками спричинила погрозу існуванню і незалежності нашої країни. Трансформація власності в постсоціалістичних країнах – виключно складний процес, який стосується усіх сфер суспільного життя. Отриманий в нашій країні негативний досвід реформування економіки підкреслив стратегічну важливість інституціонального аспекту трансформації системи власності. Система власності як базовий інститут суспільства безпосередньо впливає на процеси формування у країнах із соціалістичним минулим соціальної ринкової економіки й основ інформаційного постіндустріального суспільства, тому потребує глибокого дослідження внутрішньої логіки її трансформації та відповідних методів реформування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасні тенденції розвитку власності як наукової основи практичних дій суспільства на шляху його розвитку розглянуті в працях українських і російських учених: Л. Абалкіна, Ю. Архангельського, В. Базилевича, А. Бойка, В. Будкіна, В. Ворони, А. Гальчинського, В. Жукова, В.

Іноземцева, Р. Капелюшнікова, Г. Климка, Ю. Киндзерського, М. Колесова, Р. Левіти, І. Лукінова, А. Мамалуя, С. Мочерного, В. Нестеренка, О. Ожерельєва, Я. Паппе, О. Пасхавера, М. Петракова, О. Радигіна, О. Радзівського, Г. Родіної, С. Степаненко, В. Тікіна, М. Файнгольда, М. Федоренка, Г. Черкасова, А. Чухна та ін.

Незважаючи на значні досягнення вітчизняних і зарубіжних вчених у галузі дослідження і розвитку власності у взаємозв'язку з формуванням соціально орієнтованої ринкової економіки, багато проблем залишаються невирішеними. Зокрема у сучасній економічній літературі вважається, що методологія дослідження власності є вже достатньо розробленою, проте дотепер спірними залишаються питання, пов'язані з визначенням сутності і характеристикою системи власності, практично не вивченою є діалектика філософсько-етичних, соціально-економічних та інституційних основ і чинників формування, розширеного відтворення різних форм, способів привласнення, які б становили основу соціальної і макроекономічної стабільності нації та ін.

У попередніх роботах автора, присвячених з'ясуванню питань, пов'язаних з методологією дослідження власності, виробленню теоретико-методологічного базису здійснення практичної діяльності з перетворення системи власності у період глибоких трансформацій української держави, викладені результати авторського дослідження інституту власності як системи (рис.1), підходів до дослідження інституту власності як самостійної одиниці аналізу і основної складової інституціональної системи суспільства [1]. Теоретико-методологічну основу запропонованого дослідження становлять як загальновизнані досягнення вітчизняної і світової економічної науки, так і останні дослідження і розробки, спрямовані на вивчення окремих проблемних питань в галузі соціально-економічної і інституціональної теорії власності. Необхідною умовою розробки нових підходів щодо дослідження власності автор визначила поєднання (синтез) методології загальної теорії власності, нової інституціональної економічної теорії, теорії економічних систем на основі системного та еволюційних підходів.

Мета статті. Метою статті є вивчення структури системи «інститут власності» як об'єктивної соціально-економічної основи господарської системи та реальної і необхідної умови її трансформації і реформування; на основі використання дослідницького потенціалу відомих учених в галузі теорії власності та власних напрацювань дослідити елементи цієї системи і їх взаємозв'язки.

Виклад основного матеріалу. Одним з найбільш ґрунтовних і цільних досліджень власності можна вважати колективну монографію російських учених під редакцією В. Жукова [2], у якій розглядаються теоретико-методологічні аспекти власності з позиції класичного («традиційного»), інституціонального і відтворювального підходів. Дослідження авторів цієї праці базується на найбільш повному застосуванні системного методу, принципів, законів і парних категорій діалектики, методу наукової абстракції,

взаємозв'язку онтології, логіки і гносеології. Вчені проводять детальний аналіз існуючих теоретичних підходів до дослідження сутності власності та роблять наголос на об'єктивній необхідності якісного оновлення методології і логіки вивчення глибинних основ цієї проблеми. Специфіка методології дослідження власності пов'язується з її онтологією, тобто з трудовим способом привласнення благ. Слід зазначити, що теоретико - методологічні характеристики труда як базису власності і основи її розвитку викладені у цілій низці сучасних досліджень. Автори зазначеної монографії звертають увагу на те, що труд виступає основою привласнення, але соціально-економічну форму привласнюючої діяльності приймає той труд, за допомогою якого виробляються блага, доступ до яких має конкурентний характер. Привласнення розглядається вченими як соціально-економічний феномен і «субстанціональний атрибут» [2, С. 64] власності та має прояв виключно в рамках певної історичної суспільної форми.

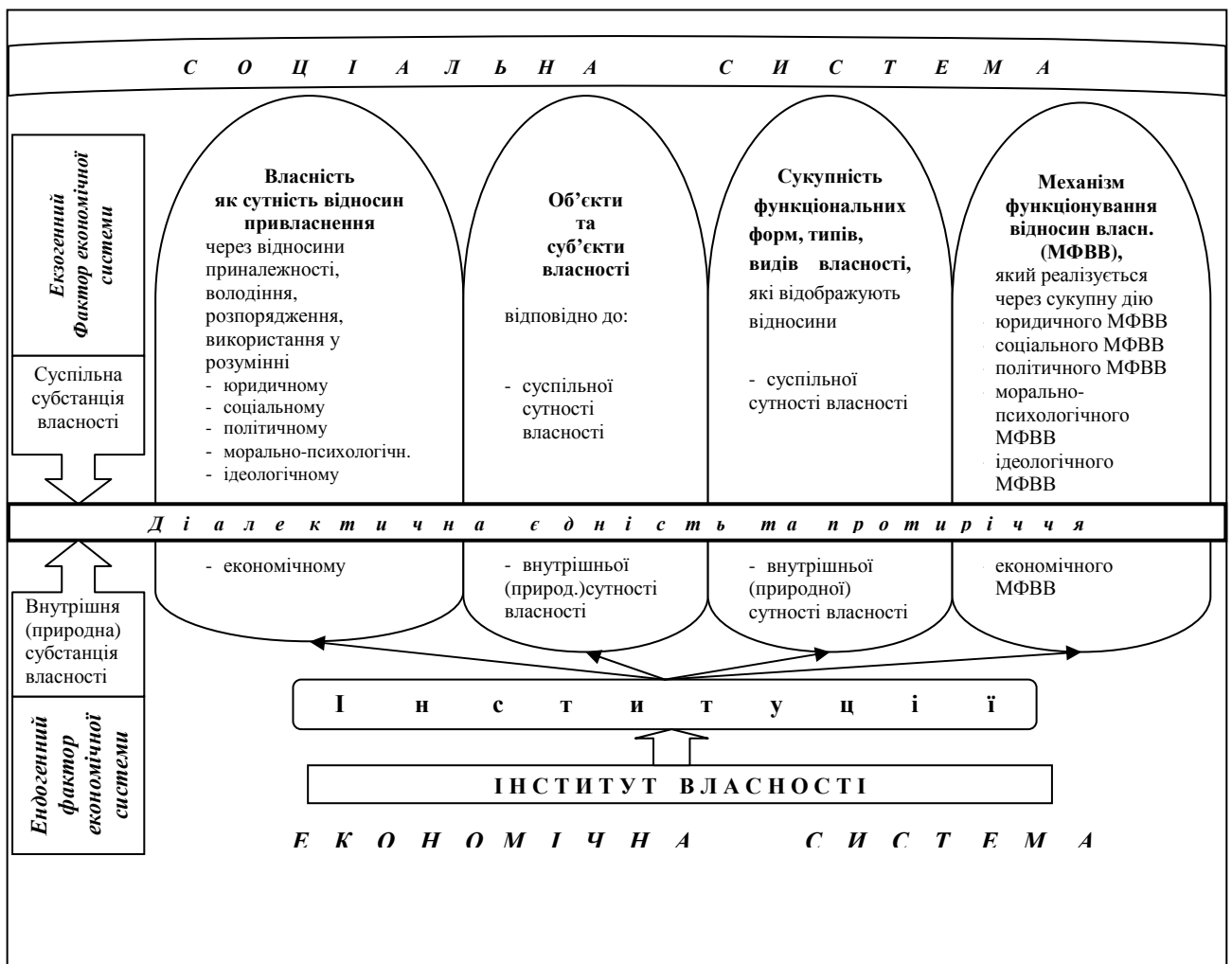

Рис. 1 Інститут власності як система

Джерело: побудовано автором на основі [1, С.250].

Економічна форма привласнення визначається «способом роботи над продуктом» і фіксує конкретний рівень реального усупільнення виробництва.

Трудовий спосіб привласнення пов'язаний із конкретними трудовими операціями в процесі виробництва цінності, з кооперацією і спеціалізацією труда, а також рівнем його усупільнення. Трудовому способу привласнення завжди відповідає фаза виробництва загального відтворювального процесу. Система привласнення також відтворюється: першою фазою цього процесу відтворення є привласнення особистістю своєї робочої сили; обмін «транлює» споживчі переваги, які змінюються відповідно до інвестиційного попиту та набувають соціально орієнтованої якості, у виробничий сектор; кінцеве привласнення відповідає фазі розподілу суспільного виробництва. Процес привласнення особистістю своєї здатності до праці є ключовою соціально-економічною основою системи привласнення, що витікає з діалектичної єдності інтересів людини одночасно як особистості та як члена суспільства і «само у ході формування і всебічного розвитку реального і майбутнього робітника створюються фундаментальні основи його дійсної свободи і соціальної захищеності» [2, С. 67]. В умовах формування соціально орієнтованої ринкової економіки ключове значення має власність особистості на свій людський капітал і робочу силу, для інформаційного суспільства ключовими є власність особистості на людський, до якого відноситься інтелектуальний, капітал і здібності до творчої праці. Диверсифікація потреб людини як особистості та як члена суспільства в рамках соціальної структури конкретного суспільства впливає на форми і способи привласнення, які під впливом суспільно-економічного прогресу змінюються і ускладнюються. Звідси за типами привласнення ідентифікують економічні системи: ручна та рутинна праця (відсутність творчих основ) властива доіндустріальній економічній системі; індустріальний тип привласнення характеризується машинним виробництвом та відповідає індустріальній економічній системі; постіндустріальному типу привласнення в рамках інформаційного суспільства характерна інтелектуальна праця, що створює інтелектуальний продукт.

Суспільна форма привласнення визначається відносинами, які виникають в процесі привласнюючої діяльності, формуючи певні рамки, умови і правила цих відносин. Виробничо - трудовий спосіб привласнення є основним і визначає інші способи привласнення, які забезпечують процес формування робочої сили для виробництва і формують доходи працівників у невиробничій сфері через розподіл і перерозподіл кінцевого продукту, такі як соціалізований, капіталоорієнтований, рентоорієнтований, а також різного роду змішані і диверсифіковані [2, С. 62-69].

Дослідники трактують поняття власності «як систему відносин, що виникають у зв'язку і з приводу привласнення та наступного забезпечення приналежності благ» [2, С. 66]. Під системою власності вони розуміють «взаємозалежну єдність всіх елементів і ланок, які розвивається ... Кожний елемент загальної системи власності покликаний займати свою «нішу» в економічній дійсності» [2, С. 371]. Вчені акцентують увагу на важливості «компонентної повноти як єдності усіх ланок системи власності», водночас висловлюються, що «очевидно, що ця система включає якесь "ядро" -

традиційні об'єкт і суб'єкт власності, інституційних підприємців на всіх рівнях формування норм і правил присвоєння цінностей, спектр соціально-економічних та інших відносин, що виникають у процесі оволодіння благом» [2, С. 41-42]. Тобто система власності розглядається вченими, проте немає чіткої уяви щодо складу її елементів.

Ми підтримуємо точку зору авторів стосовно розуміння системи відносин привласнення як «ядра системи власності» [2, С. 66] і вважаємо її базовим системоутворюючим елементом системи «інститут власності» відповідно до розробленої нами структури. Систему привласнення «забезпечують» відносини приналежності, володіння, розпорядження, використання в економічному, юридичному, соціальному, політичному, морально - психологічному, ідеологічному розумінні. До складу системи інституту власності також входять підсистеми (елементи): об'єкти і суб'єкти власності, функціональні форми, типи, види власності та механізм функціонування відносин власності, - які «підпорядковані» системі привласнення та відповідають онтології економічної і суспільної форми привласнення. [1]

Вчені зазначають, що «внутрішню логіку, спрямованість і динаміку розвитку системи власності визначає результат вирішення усякий раз відтворюваного протиріччя між власністю людини як особистості та його ж власністю як члена суспільства» [2, С. 373] Ми вважаємо, що вирішувати це протиріччя можливо в межах розробленої нами структури інституту власності як системи шляхом формування інституційних механізмів цілеспрямованої діяльності суспільства і держави з формування і розвитку людського капіталу і робочої сили особистості, а також з «виробництва» суспільної форми їх відповідного привласнення. Наразі ця проблема набуває особливого значення в період реформування української системи власності у відповідності до потреб трансформації усієї соціально-економічної системи в напрямку створення в нашій країні соціальної ринкової економіки з одночасним формуванням основ постіндустріального суспільства.

Надамо характеристику позначених елементів системи інституту власності базуючись на методологічних підходах відомих дослідників і авторів сучасної теорії власності.

Вихідними об'єктами власності на етапі трудового привласнення цінності виступають економічні ресурси, які є потенційними факторами виробництва: земля, реальний капітал, робоча сила, інтелектуальний продукт підприємця у різних формах, а також сам процес праці, коли потенційні фактори виробництва перетворюються у діючі. Будь-яка власність економічно реалізується у формі певних благ, призначених для виробничого або особистого споживання, що призводить до розширеного відтворення особистого і речового елементів виробничих сил. Особистість, як суб'єкт економічної форми привласнення, завжди зацікавлена у результаті труда, інтегрально вираженому його часткою у кінцевому продукті суспільства, яка у перехідній економіці залежить від економічної і політичної влади та діючих механізмів розподілу і перерозподілу кінцевого продукту. Соціальна орієнтація економічної діяльності здійснює

відповідні впливи на об'єктну структуру власності, що має вираз у зростанні питомої ваги товарів і послуг споживчого призначення. Об'єктами власності є соціальні цінності, серед них такі як доступність послуг соціальної інфраструктури, можливість реалізації людського капіталу та ін. Наразі в результаті технологічного прогресу людства спостерігається мультиплікативне зростання інноваційних продуктів інтелектуальної праці як об'єктів інтелектуальної власності, що є основою матеріального і духовного виробництва у інформаційному суспільстві. Специфічними об'єктами власності можна вважати економічну і політичну владу, а також суспільні блага у формі відповідних інститутів у розумінні їх як норм і правил, що виробляються соціальними групами і самим суспільством. [2, С. 108-112]. Відповідно до умов існування видів цивілізації визначаються домінуючі об'єкти власності, які найповніше відбивають «спосіб взаємодії людини з природою, досягнутий рівень продуктивності суспільної праці, особливості привласнення засобів і результатів виробництва» [3, С. 69].

Із суперечливої природи власності і власника витікає розуміння економічного і інституціонального власників, «хто здійснює трудовий спосіб привласнення, визначається як економічний...власник. Йому "протистоїть" інституціональний власник, тобто той, хто привласнює норми і правила, що регулюють систему відносин з приводу трудового способу присвоєння Економічний власник, як правило, контролює корисність блага; інституціонального власника непокоїть, перш за все, його цінність» [2, С. 50].

За визначенням Маркса К. суб'єкти власності це «люди, обдаровані свідомістю, які поступають обмірковано або під впливом пристрасі, що прагнуть певних цілей» [4]. Окремі дослідники, серед них розробники загальної теорії власності Рибалкін В. і Лазня І., розглядаючи суспільну природу власності, вважають, що об'єкти власності належать індивіду, або колективу, або державі тощо [5, С. 60] та одночасно говорять, що «соціально-економічна визначеність суб'єктів власності залежить від її існуючих типів, видів і форм. Тому залежно від останніх суб'єктами власності можуть бути окремі індивідууми, групи осіб (колективи), нарешті, суспільство в цілому» [5, С. 63-65], таким чином ототожнюючи суспільство і державу як суб'єктів власності.

Стосовно віднесення держави до суб'єктів власності ми підтримуємо позицію авторів монографічного видання під редакцією В. Жукова, які з'ясовують питання «чи може держава в принципі бути власником, або вона призначена виконувати «чийсь» волю; чи виступає держава у якості самостійного власника, або вона може тільки представляти «чийсь» інтереси?» [2, С. 187]. Дослідники вивчають різні погляди на цю проблему, звертаються до часів римського права, коли в умовах вже досить розвинутих форм державного правління система загального привласнення не відображалась поняттям «державна власність», а використовувалась категорія «публічна власність», тобто усього суспільства» та погоджуються з висновком Е. Суханова, який вважає, що «...немає і не може бути ніяких «інших форм власності», окрім приватної і публічної»[6]. Вчені вивчають досвід функціонування держави у

країнах з розвинутими традиціями ринкового господарства, а також практику державного будівництва у пострадянських країнах, коли об'єктом власності стає сама держава, а її «власниками» - чиновники відповідних владних державних структур, та наголошують на необхідності для цих країн «якісного переосмислення ролі та місця держави у загальній системі відносин привласнення благ» [2, С. 188]. Тільки за умов створення громадянського суспільства і правової держави «само суспільство і є суб'єктом усього «набору» публічних цінностей...Отже, суб'єктом державної власності в сучасній ринковій економіці є громадянське суспільство» [2, С. 193]. Як базисний або «конституюючий» власник громадянське суспільство «має дуже важливу функцію привласнення базисних інститутів, землі, природних багатств, тобто самих умов як такої господарської діяльності та людського життя взагалі. Причому не тільки привласнення, але і утримання, захисту...тобто забезпечення приналежності первинних ресурсів самим процесом їх освоєння і розумного використання». Громадянське суспільство делегує ці повноваження «правда не завжди вдало» державі, яка уособлює в собі повного юридичного і економічного власника у тому випадку, якщо сама організує процес відтворення цінностей і управляє ним» [2, С. 34-35]. Українська держава поки що не стала таким економічним власником, а навпаки можновладцями були створені перешкоди формуванню ринкових відносин та процесам соціалізації держави, економічної системи і системи власності, тому наразі актуалізуються питання створення конкретного механізму впливу на владу у забезпеченні ефективного і соціалізованого управління суспільними цінностями.

В рамках суб'єктної структури власності для змішаних і перехідних економік важливим є розвиток класу середніх власників як власників високорозвиненого людського капіталу і робочої сили, який базується на діалектичній єдності визначеної власності людини як особистості і власності людини як члена суспільства, що складається із власності на національне майно. З демократичним розвитком суспільства суб'єктна структура власності зазнає відповідних змін, що має прояв у багатосуб'єктності власності, тобто можливості участі одного суб'єкта (особистості, групи людей) у декількох способах привласнення, що сприяє розвитку громадянського суспільства. [2, С. 112-113].

З розробленого відомим ученим у галузі теорії власності В. Лоскутовим [7] фундаментального положення щодо відповідності економічних форм власності способам організації праці з виробництва певних благ, визначеного як «закон природної субстанції власності: закон відповідності способу по створенню продукту його якісно - кількісним характеристикам» [2, С. 57], витікає, що труд і різні способи труда виступають як природна субстанція власності і як базис багатьох різних її форм.

Проблема багатоманітності форм і видів власності є загальновідомою. В. Рибалкін і І. Лазня, привертаючи увагу до невизначеності цих понять, критично ставляться до того, що в літературі поняття «тип», «вид» та «форма» власності «змістовно не розмежовуються, а тому змішуються». На їх погляд «тип

власності... характеризується якісно особливою сутністю відносин приналежності, володіння, розпорядження та використання об'єктів власності, яка визначається якісно особливим суб'єктом власності. Сутнісна особливість спільної власності полягає у тому, що її об'єкти є однаковою приналежністю кожного з її суб'єктів як їх загальної приналежності, тобто об'єкти спільної власності ні в якій долі (частці) не розподіляються між її суб'єктами.... кожний її суб'єкт є рівним з іншими у відносинах володіння, розпорядження та використання її об'єктів. Вид власності характеризується якісно особливим змістом відносин приналежності, володіння, розпорядження та використання об'єктів власності, який обумовлюється якісно особливим способом поєднання особистого та уречевлених факторів виробництва в рамках того ж самого типу власності. Насамперед безпосередньо суспільний, позаекономічний та економічний способи поєднання факторів виробництва та їх різні модифікації. Форма власності є внутрішньої організацією відносин приналежності, володіння, розпорядження та використання того чи іншого типу або виду власності». Вчені звертають увагу на те, що «до типу, виду та форми власності слід підходити як не до відокремлених одне від одного, а, навпаки, як до органічно пов'язаних між собою, тобто як до таких, які містять свої сутнісні властивості одне в одному не існує певного типу власності без певного його виду та форми, як не існує певної форми власності без її певного виду та типу...». Зважаючи на те, що «людству відомі два основні типи власності на засоби виробництва: спільний і приватний, а в рамках кожного з них – ряд історично особливих видів і форм власності» автори наводять їх ретроспективний аналіз. [5, С. 128-129]

З цього приводу можна звернутись до праці з основ економічної теорії під редакцією Г. Климка, один з підрозділів якої присвячений аналізу відносин власності. Автори характеризують структуру власності, вважаючи її інтегральною по відношенню до інших структур, за типами, формами і видами та зауважують, що їх розуміння залежить від аналізу відносин привласнення, взаємодії суб'єктів власності, системи її об'єктів. Вчені визначають, що «тип власності визначає найбільш узагальнені принципи її функціонування, сутність характеру поєднання робітника із засобами виробництва. Форма власності – це стійка система економічних відносин і господарських зв'язків, що обумовлює відповідний спосіб та механізм поєднання робітника із засобами виробництва. Вид власності характеризується конкретним способом привласнення благ та методами господарювання» та наводять усе їх розмаїття (рис. 2).[3, С. 69-72]

Тип власності	Суспільна						Приватна				Змішана				
	Державна		Колективна				Індивідуально-трудова		З найманою працею						
Вид власності	Загальнодержавна	Муніципальна (комунальна)	Кооперативна	Акціонерна	Партнерська	Власність громадських і культурних	Одноособова	Сімейна	Індивідуальна з застосуванням найманої праці	Монополістична	Корпоративна	Державно-колективна	Державно-приватна	Приватно-колективна	Інші

Рис. 2. Основні типи, форми і види власності в економічній системі
Джерело: побудовано автором на основі [3, С. 70]

Автори праці під редакцією В. Жукова відмічають достатньо високий теоретично – методологічний рівень проведених досліджень форм і видів власності і наводять ретроспективу трьох основних підходів до означеної проблеми:

- економіко - правового або змішаного (теоретична основа форм власності і їх структури пов'язана з економічними правомочностями, з виключенням від доступу до ресурсів, з мотивами господарюючого суб'єкта, з трансакційними витратами);

- підходу, який ув'язує форми власності з особливостями способів присвоєння продукту;

- підходу, відповідно до якого в основі багатоманітності форм і видів власності специфікація економічних благ.

Структурний генезис виникнення форми власності виражений у наступному алгоритмі: «якісно - кількісна характеристика та соціально - економічне призначення блага - необхідні для його створення фактори виробництва – спосіб праці (природна субстанція власності) - адекватні форми організації виробництва і управління виробництвом (економічна форма власності) - юридична (титолована) форма власності Власність в принципі виникає з приводу виробництва (видобутку) рідкісних благ як таких; економічні форми і види власності виникають з приводу виробництва рідкісних благ певної специфікації, наділених особливими якісними характеристиками і кількісними властивостями». [2, С. 103] Вчені не зосереджують увагу на тлумаченні термінів (тип власності, форма власності, вид власності) та додають низку доповнень до сформованого представниками різних підходів алгоритму:

- з генетичного зв'язку різних способів праці і розмаїття форм власності витікає необхідність вивчення проблем власності особистості на робочу силу, людського та інтелектуального капіталів;

- суб'єктом, який конститує ту чи іншу об'єктивну економічну форму власності, є громадянське суспільство;

- зростання поглиблення поділу праці, її комбінування та диверсифікації об'єктивно зумовлюють зростання ролі загальної власності;

- діалектика суспільних форм привласнення цінностей здійснюється в напрямку одночасно вдосконалення і розвитку як приватної так і загальної форми власності. [2, С. 99-104]

Важливими для нашого дослідження є розуміння того, що «загальна і приватна форми власності не є два протилежні начала, "далеко" віддалених один від одного. Навпаки, в сучасній змішаній економіці, що знаходиться напередодні інформаційного суспільства, загальна і приватна форми власності формуються і відтворюються в надрах одна одної, не існуючи одна без іншої», а також вірним, на нашу думку, є висновок - пропозиція дослідників «замість суперечок про те, яка форма власності "краще", слід розгорнути дискусію про механізми їх розвитку, взаємодії та відповідності вимогам загальнолюдської етики, соціальної справедливості та економічної ефективності» [2, С. 105-106].

Неможна залишити поза увагою розвиток економічної концепції режиму власності. До сфери досліджень сучасної економічної теорії розуміння поняття режиму власності потрапило з праці Г. Демсеця (1967), де йдеться про «ідеалізовані форми» або «системи» власності [8]. У подальшому це поняття використовує Д. Бромлі, доповнюючи визначену концепцію введенням нових понять «режим невласності» (вільний доступ до ресурсів) та «режим ресурсу», але без роз'яснення змісту сполучення «режим власності». [9, 10] Е. Остром пов'язує поняття режиму власності з двома типами правил, «які встановлюються усередині будь-якої групи (у порядку її самоорганізації), або задаються «зверху» (наприклад, державою)...Режим власності визначається сукупністю прав, що витікають із п'яти правил: доступ - право увійти в контакт з ресурсом; витяг - право отримувати деякий продукт від використання ресурсу; управління - право регулювати способи використання ресурсу і його зміни; виключення - право визначати, хто буде мати право доступу до ресурсу і як це право може передаватися; відчуження - право продавати або передавати в оренду (тимчасове користування) попередні два правила» [11]. Автори праці з інституціональної економіки під редакцією О. Аузана називають режимом власності «сукупність правил, що визначають умови доступу до того чи іншого ресурсу, порядок вибору варіантів його використання та отримання доходу від використання» [12, С. 257]. До режимів власності вчені відносять режим вільного доступу, режим приватної власності, режим комунальної власності, режим державної власності, аналізуючи їх як дискретні інституціональні альтернативи, основним принципом вибору яких є мінімізація трансакційних і виробничих витрат.

У своїх дослідженнях ми сформувавши систему власності на основі усталених підходів до розуміння типів, форм та видів власності, стосовно режимів власності, на нашу думку, вбачається їх зв'язок із формами або видами власності та механізмом функціонування відносин власності (МФВВ).

З наведеної субстанціональної сутності власності [2] витікає наша логіка формування МФВВ. Виробничо-трудова спосіб оволодіння економічним

благом, як природна субстанція власності, пов'язаний з дією економічного МФВВ. В умовах рідкості благ суб'єкти господарювання вступають у відносини один з одним саме в зв'язку з їх привласненням, одночасно об'єктивно створюються норми і правила, що регулюють названі відносини привласнення. Економічний МФВВ створюється за свідомою участю суб'єктів економічних відносин привласнення, впорядковуючи систему їх взаємодій один з одним таким чином, щоб трудовий спосіб привласнення благ і їх подальша належність реально забезпечували зростання виробництва і всебічний розвиток особистості і суспільства.

Виробництво норм та правил, що упорядковують і регулюють систему відносин з приводу привласнення благ пов'язано з «виробництвом» суспільної субстанції власності. Причому мова йде саме про суспільний рівень формування норм і правил соціально-економічних взаємодій присвоєння та приналежності. Суспільне привласнення в рамках даного соціуму здійснюється шляхом дії юридичного, соціального, політичного, морально-психологічного і ідеологічного МФВВ, які зобов'язують всіх суб'єктів власності дотримуватися правил присвоєння, а також будь-якої діяльності, тим чи іншим чином пов'язаної з різними способами привласнення благ. МФВВ визначає взаємодію між економічними агентами у системі власності та формує її.

Таким чином, система взаємодії норм та правил в рамках трудового способу привласнення благ, і суспільної форми їх привласнення, що перетворює їх в реальні моделі стабільної взаємодії економічних агентів, формує МФВВ, який реалізується через сукупну дію економічного, юридичного, соціального, політичного, морально-психологічного та ідеологічного механізмів функціонування відносин власності.

У демократичному суспільстві «інституційне підприємництво» при виробництві норм та правил МФВВ має за мету оптимізацію взаємодії норм та правил у системі власності, що приводить до рівноваги природну і суспільну форми привласнення, здійснюється системно та характеризується етапною і компонентною повнотою, враховуючи інтереси як економічного, так і інституціонального власника. «Інституційні підприємці», а ними є усі власники, повинні усвідомити імперативний характер формування норм та правил в рамках природної субстанції власності і те, що суспільна субстанція власності є наслідком реалізації існуючого потенціалу суспільної форми привласнення. Наразі при формуванні МФВВ в Україні мова має йти про інституціональне підприємництво по створенню норм та правил, що визначають зміст присвоєння та приналежності блага, здатних не тільки захистити або убезпечити суб'єктів привласнення, але і мотивувати їх на внутрішню працю щодо вдосконалення свого людського капіталу, а також на більш продуктивну працю по створенню інноваційних товарів.

Можна констатувати ефективну дієвість МФВВ у системі власності за умови надання пріоритету нормам та правилам виробничо-трудоного привласнення і отримання на цій основі розширеного відтворення цінностей, а також «певної інституційної стабільності або рівноваги, при якій всі структурні

рівні контрактних відносин економічних агентів оптимізовані так, що ніхто з учасників не вважає доцільним витратити сили і засоби на реструктуризацію досягнутих домовленостей і усталених правил. Охарактеризована інституціональна рівновага зі зрозумілих причин має бути доповнена умовами стабільності, а також відповідати парето-ефективності з точки зору алокації ресурсів» [2, С. 51]. Досягти цього результату можливо внаслідок науково обґрунтованої інституціональної політики та інституціонального проектування на основі творчих зусиль фахівців відповідних наукових галузей, при цьому наразі «виробники формальних і неформальних правил покликані враховувати вимоги загальної і професійної культури, спрямованої на забезпечення пріоритету творчої реалізації особистості, створення умов для розширеного відтворення нових знань і технологій» [2, С. 53]. Проблеми, пов'язані з формуванням та дією МФВВ повинні вирішуватись на міждисциплінарному рівні шляхом обміну ідеями, обговоренням та узгодженням методологічних підходів та методичних розробок щодо формування і сукупної дії його складових.

Висновки. Запропонована нами структура системи інституту власності відображає логічно завершений цикл руху власності від трудової субстанції, пов'язаної із безпосереднім процесом оволодіння благом з його обов'язковим відновленням на розширеній основі, до суспільної субстанції як процесу формування адекватних формальних і неформальних норм та правил. МФВВ структурує людську взаємодію у відносинах привласнення одночасно обмежуючи можливість вибору для індивідів та відображає органічну єдність економічного, правового, соціального і політичного в суспільно-економічному житті суспільства.

Соціально орієнтована структура системи інституту власності формує аналогічну, соціально спрямовану народно - господарську структуру. У визначеному сенсі, за розробленою структурою інститут власності стає системоутворюючим елементом у трансформаційній господарській системі та виконує роль локомотиву на шляху її перетворення у соціальну ринкову економіку, що можливо досягти тільки за умови створення відповідного інституціонального середовища. Інституціональну структуру суспільства мають утворювати соціально орієнтовані інститути, які сприяють реалізації вимог принципу створювати, що об'єктивно перетворює соціальні механізми у провідний фактор нової якості економічного зростання; забезпечують умови для стійких темпів зростання людського, інтелектуального, соціального і матеріально-речового капіталів; мотивують людину і різні соціальні групи на здійснення виробничо-трудоного способу привласнення; забезпечують активну участь кожної особистості у вирішенні завдання підвищення власного рівня і якості життя. Формування інституціональної структури суспільства на основі системи власності як базового інституту суспільства створює передумови для забезпечення своєрідної синергії інститутів інституціональної системи країни в трансформаційний період її розвитку.

Дослідження інституту власності як самостійної одиниці аналізу і як складової інституціональної системи суспільства можна вважати основними напрямками подальших досліджень. З урахуванням нашої позиції стосовно розуміння інституту як системи у визначеному складі елементів [1, С.250], до яких віднесено інституційний механізм, виникає потреба більш глибокого його дослідження та з'ясування зв'язків із господарським механізмом.

Список використаних джерел

1. Міночка О.М. Системне розуміння інституту власності. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. - 2014. Випуск 6. Ч.2. - С.246-251.
2. Собственность в системе социально-экономических отношений: Теоретико-методологические и институциональные аспекты: Монография / Под ред. чл.-корр. РАН В.И. Жукова - М.: Российский государственный социальный университет, 2005. - 408с.
3. Основы экономической теории: политекономический аспект: Учебник / Отв. ред. Г.Н. Климов. - 3-е изд., перераб. и доп. - К.: Знання-Прес, 2001. - 646 с.: ил. - (Высшее образование XXI века).
4. Маркс К. Экономические рукописи 1857 - 1859 годов // Соч. - 2-е изд. - Т. 46. - Ч.1. - С. 306.
5. Рибалкін В.О., Лазня І. В. Теорія власності. - К.: Логос, 2000. - 279 с.
6. Суханов Е. А. Право собственности в современной России // Собственность в XX столетии. - М.: РОССПЭН, 2001.- С.771.
7. Лоскутов В.И. Экономические отношения собственности и политическое будущее России. - Изд-во МГТУ, 2001 - 160с.
8. Demsetz H. Towards a Theory of Property Rights // The American Economic Review. 1967. No. 57 (2). P. 47 - 359.
9. Bromley D. W. Property Relations and Economic Development: The Other Land Reform // World Development. 1989. No. 17 (6). P. 867 - 877.
10. Bromley D. W. and Cernea M. M. The Management of Common Property Natural Resources: Some Conceptual and Operational Fallacies. World Bank, Washington, DC // World Bank Discussion Papers, 1989. No. 57.
11. Schlager E. and Ostrom E. Property - Rights Regimes and Natural Resources: A Conceptual Analysis // Land Economics. 1992. No. 68 (3). P. 249 - 262.
12. Институциональная экономика: Новая институциональная экономическая теория: Учебник / Коллектив авторов / Под ред. А.А. Аузана. - 2-е изд. - М.: ИНФРА - М, 2011. - 447с.

Подано до редакції 15 травня 2014 року

Міночка О. Н.

Характеристика элементов системы «институт собственности»

Статья посвящена выяснению вопросов, связанных с методологией исследования собственности, выработке теоретико-методологического

базиса осуществления практической деятельности по преобразованию системы собственности в современной переходной украинской экономике. Изложены результаты авторского исследования института собственности как системы. На основе использования исследовательского потенциала известных ученых в области теории собственности и собственных разработок исследованы элементы этой системы и их взаимосвязи.

Ключевые слова: *собственность, методологические подходы, система, институт собственности, институты, учреждения, механизм, институциональная система, реформирование, трансформация.*

Minochkina O.M.

Characteristic elements «institute of property»

The article is devoted to clarify issues related to the research methodology of property, the development of theoretical and methodological basis of the practical activity for the transformation the system of property in modern Ukrainian transition economy. Presents the results of the author's research the institute of the property as a system. Based on the use the research capacity of famous scientists in the area of the theory of property and own developments were investigated elements of the system and their relationships.

Key words: *property, methodological approaches, system, institute of property, institutes, agencies, mechanism, institutional system, reform, transformation.*

Міночкіна Ольга Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри аудиту та економічного аналізу Національного університету державної податкової служби України.

Міночкіна Ольга Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри аудиту та економічного аналізу Національного університету ДПС України.